

כרך 3, גיליון מס' 13, 5 בדצמבר 2013

עורכת: ד"ר מירה צורף

הפיגוע בשגרירות איראן בבירות: מטרה חדשה – בעיות ישנות

ד"ר עמרי ניר

הפיגוע בסמוך לשגרירות איראן בבירות ב-19 בנובמבר היווה חולייה נוספת במדרון התלול בו מחליקה לבנון מאז פרצה המלחמה בסוריה. לצד בעיותיה הקבועות, המשתקפות בחולשת מערכות השלטון בטיפולן באתגרים שמציבה המלחמה, ובכלל אלה הטיפול בפליטים הסורים, בגיבוש מדיניות אחידה ביחס למלחמה, ובטיפול באלימות שזלגה לתוך המדינה - ניתן לראות בפיגוע האחרון סגירת מעגל אחד ופתיחתו של מעגל אחר. באופן סמלי הפיגוע האחרון סגר מעגל שראשיתו בדצמבר 1981 בפיגוע ההתאבדות (אסֶתֶשֶהֶאֲדִיָה - הקרבה, בז'רגון האסלאמיסטי) בשגרירות עיראק בבירות, שיש הטוענים שהיה פיגוע ההתאבדות הטרוריסטי הראשון בשם האסלאם מאז התפרקות האמפריה העות'מאנית וודאי ראשון מסוגו בלבנון. הפיגוע בשגרירות העיראקית, שבוצע על ידי שליחי מפלגת "הדעוה" השיעית, שפעלה אז במחתרת ואילו כיום ראשיה מיוצגים בממשלה העיראקית, היה חלק מעימות מול שלטון המיעוט הסוני בעיראק, שרדף את הרוב השיעי. פיגוע זה סימן את יריית הפתיחה לגל טרור מתאבדים שיעי בלבנון עצמה, שכלל פיגועים קשים נגד מטרות ישראליות, אמריקניות (ובכלל אלה הפיגוע בשגרירות האמריקאית בבירות ב-1983), אירופאיות וערביות, לצד ביטויים של התופעה בחזית מלחמת איראן-עיראק שהתנהלה לאורך שנות השמונים של המאה הקודמת. בעקבות גל פיגועים זה נולד הצרוף "מתאבד שיעי", ששיקף את תדמית השיעים במערב בעקבות האינטנסיביות של פעולות ההקרבה שבצעו.

אלא שמאז ראשית שנות ה-90 של המאה העשרים השתנו מאפייני טרור המתאבדים האסלאמי ואת מקומו של הטרור השיעי תפס הטרור הסוני. שכן, רוב התנועות והמיליציות השיעיות בלבנון, במדינות המפרץ, ומאוחר יותר בעיראק, השתלבו בהדרגה במערכות הפוליטיות במדינותיהן וזנחו את השימוש בטרור המתאבדים. כך, לדוגמא, הפכה חזבאללה, הבולטת מבין המיליציות שעשו שימוש בטרור זה בלבנון, למפלגה פוליטית והחלה להשתלב ברשות המחוקקת (הפרלמנט הלבנוני) החל מ-1992, ומאוחר יותר גם ברשות המבצעת (הממשלה) החל מ-2005. בה בעת התחזקותו של הזרם הסלפי הסוני פתחה עידן של טרור סוני-סלפי בהשראת הג'יהאד העולמי, שפעל באפגניסטאן כנגד ברית המועצות בשנות השמונים של המאה הקודמת, ובהשפעת ייסוד אל-קאעדה בעשור שלאחריו. הפיגוע במגדלי התאומים ב-11/9 בארצות הברית, לצד שורה של פיגועים נגד מטרות מערביות באפריקה, במזרח התיכון, במזרח הרחוק ובאירופה, "גימדו" את הישגי הטרור השיעי של שנות השמונים. הפיגוע בחודש שעבר בבירות, שבוצע על ידי הארגון הסוני-סלפי "גדודי עבדאללה עזאם", השלים את המהפך בלבנון וסגר את המעגל שהחל בפיגוע של 1981. הפעם המטרה היתה שגרירות "מדינת השיעה", המהווה כוח עולה ומשפיע בלבנון, בסוריה ובמזרח התיכון כולו.

סגירת המעגל לאחר שלוש וארבע שנים הינה סמלית, אך היא משקפת גם שינוי מהותי שחל במעמד השיעים בלבנון ובמזרח התיכון כולו באותה תקופה. דוגמא בולטת לכך היא הפיכתה של איראן למעצמה שיעית אזורית, שהשפעתה בלבנון ובמדינות נוספות במזרח התיכון, כמו עיראק וסוריה, הולכת וגדלה. עיראק, שהשתחררה לפני כעשור מעול שלטון המיעוט הסוני, מתנהלת אף היא מאז תחת הגמוניה פוליטית שיעית, גם אם זו מתאפיינת באי יציבות ובשפיכות דמים תמידיות, וחזבאללה הפכה לתנועה בעלת עוצמה צבאית גדולה מזו של רוב מדינות האזור ולמרכיב משמעותי בפוליטיקה הלבנונית. ואולם יותר מכל, משקף הפיגוע בחודש שעבר את התגברות המאבק הסוני-שיעי במזרח התיכון מאז פרוץ מהפכות ה"אביב הערבי" ב-2011 ואת האתגר שהציבו המהפכות הללו לשני המחנות. למעשה, לבנון נמצאת בחזית המאבק הזה עוד בטרם פרצה המלחמה בסוריה, שכן, שני הגושים הפוליטיים הבולטים בה נשענים מאז 2005 על מחנה סוני (המכונה "14 במארס"), המתנגד למשטר אסד בסוריה ולאיראן ונתמך על ידי המערב; ועל מחנה שיעי (המכונה "8 במארס") הנתמך על ידי הציר האיראני-סורי ומתנגד למערב. על רקע זה מעוררת המלחמה בסוריה ובמיוחד מעורבות חזבאללה בה, ויכוח עז בלבנון.

הפיגוע שהתרחש בחודש שעבר עלול לפתוח מעגל אלימות חדש, שכן, לראשונה מאז סיום מלחמת האזרחים ב-1990 שימשה שגרירותה של מדינת-הפטרוני יעד להתקפה בלבנון. מבצעי הפיגוע ביקשו להפעיל לחץ על תנועת חזבאללה להסיג את לוחמיה מסוריה באמצעות פגיעה בפתרון המרכזי שלה, איראן. הפיגועים שהתרחשו ביולי ובאוגוסט נגד מטרות המזוהות עם חזבאללה השפיעו אומנם על שיגרת חיי היום-יום של השיעים באזור הדאחיה עקב הידוק אמצעי הביטחון ברחובות ובמרכזי הקניות, אך הם לא השיגו את יעדם, קרי, הסגת אנשי חזבאללה מסוריה. יעד זה הינו קריטי בעיני ארגוני המורדים בסוריה לאור משקלם המכריע של לוחמי הארגון השיעי-לבנוני בהצלחתו של שלטון אסד לשרוד.

מאז פרוץ המלחמה בסוריה לפני כשנתיים וחצי והפיכתה של לבנון לזירת מאבק אלים בין תומכי משטר אסד למתנגדיו, לא היו נסיונות לפגוע באופן ישיר בפתרונות של המעורבים בלחימה. ניסיון של משפחות חטופים שיעים לבנונים, שהוחזקו בידי ארגוני המורדים בסוריה, להביא לשחרורם באמצעות חטיפת אנשי עסקים וטייסים תורכים והפגנות מול שגרירות תורכיה בלבנון, לא הגיע לכדי התקפת טרור על השגרירות עצמה. שגרירויות סעודיה וקטאר, שתי מדינות המתנגדות לאיראן, למשטר אסד ולתומכיהם הלבנונים, גם הן לא היוו מטרה לפיגועים. גם ישראל נמנעה בעבר מלתקוף את שגרירויות איראן או סוריה בלבנון, אפילו בעת מלחמת לבנון השנייה ב-2006, על אף שברור היה שלמדינות אלה תפקיד מרכזי בגיבוש מדיניות חזבאללה, בחימושה ובבניית עוצמתה. במובן זה מהווה הפיגוע בחודש שעבר חידוש בזירה הלבנונית הנוכחית.

הפיגוע בשגרירות איראן בבירות מציף בעיות עמן מתמודדת לבנון מזה זמן. הבחירה של ארגון "גדודי עבדאללה עזאם" בשגרירות האיראנית כמטרה, מרמזת על כך שבסוגיות אזוריות כדוגמת המשבר בסוריה והמאבק מול ישראל, חזבאללה אינה עצמאית בהחלטותיה אלא מקבלת תכתיבים מאיראן. זאת בשונה מנושאים פנים-לבנוניים, בהם היא מפגינה יתר עצמאות בקבלת החלטות ובקביעת מדיניות. מנקודת מבטה של חזבאללה, המלחמה בסוריה מחייבת אותה להכריע בין שתי אפשרויות גרועות: האחת, להישמע לאיראן, להשתתף בלחימה ולמנוע בכך את נפילתו של מרכיב מרכזי בציר האזורי, שחזבאללה מהווה חלק ממנו, אך בה בעת לשלם על כך מחיר כבד בדעת הקהל הערבית, הלבנונית והשיעית בלבנון; השנייה, להימנע מלחימה כזו ובכך לפגוע במערכת יחסיה עם איראן, לאבד את הגיבוי הפוליטי שלו זכתה מצד סוריה ולסכן את הציר המרכזי דרכו קיבלה נשק. על כן מנסה הנהגתה למצוא את הנוסחה שתגשר בין רצון פטרוניתה איראן, לרצונם של תומכיה הלבנונים. מתנגדיה, לעומת זאת, מבקשים להדגיש באמצעות הפיגוע דווקא את הפער בין שני הרצונות הללו. מנקודת מבטה של המדינה הלבנונית, בחירת שגרירות זרה כמטרה לפיגוע חשפה שוב את חולשתו של השלטון המרכזי בלבנון, חולשה הנובעת מהשיטה הפוליטית הרב-עדתית (דמוקרטיה הסדרית), במסגרתה מנהיגי העדות השונות מתפשרים על חלוקת הכח הפוליטי ומונעים בכך יצירת שלטון מרכזי חזק, יציב ואפקטיבי, מה שמאפשר לגורמים זרים לבחוש בענייניה הפנימיים של המדינה. מרבית המחלוקות הפנימיות בלבנון מאז סיום מלחמת האזרחים ב-1990 ועד לעשור האחרון נפתרו בין מדינות הפטרון של

הקליינטים הלבנונים ולא בהידברות ישירה בין הגורמים המקומיים. במציאות בה המערכת הפוליטית הלבנונית משותקת מאז התפטרות הממשלה במאוס האחרון ובהעדר הסכמה לכנס את הפרלמנט מזה מספר חודשים, מייחלים הלבנונים להתערבות זרה שתביא קץ למשבר הפוליטי. פוליטיקאים לבנונים בולטים כוליד ג'נבלאט הדרוזי ויו"ר הפרלמנט נביה ברי השיעי, בטאו זאת במפורש בחודשים האחרונים. הסכם הביניים שנחתם בשבוע שעבר בז'נבה בין מעצמות המערב לאיראן בנושא הגרעין, עורר תקווה להסכמות אפשריות גם בין איראן, פטרונית מחנה "8 במאוס", לסעודיה, פטרונית מחנה "14 במאוס", כך שתאפשר הקמת ממשלה חדשה בלבנון ויחודשו ישיבות הפרלמנט.

תופעה נוספת שבאה לידי ביטוי בעקבות ממצאי חקירת הפיגוע היא מעורבותם הגדולה של פליטים פלסטינים בארגוני הג'יהאד העולמי הסלפי בלבנון. מזה עשור מהווים מחנות הפליטים את הפלטפורמה המרכזית לחדירת גורמי הג'יהאד העולמי אל תוך לבנון. ההתנגשות הבולטת ביותר בין גורמים אלה למדינה הלבנונית אירעה באביב 2007, כשצבא לבנון מיגר את ארגון "פת"ח אל אסלאם" במחנה הפליטים נאהר אל-בארד, בקרב שהסתיים במחיר דמים כבד ובהרס המחנה. "גדודי עבדאללה עזאם" שנטלו על עצמם את האחריות לפיגוע בשגרירות איראן, מהווים חלק מהמרקם המכונה "הג'יהאד העולמי", וממוקמים במחנות הפליטים בדרום לבנון, במיוחד בעין אל-חלוה שליד העיר צידון. הארגון שיגר בעבר רקטות לעבר ישראל מדרום לבנון (2009-2013) והוציא לפועל פיגועים קשים גם בסיני (2004-2005) ובירדן (2005). זאת ועוד, חשיפת זהותו של פליט פלסטיני כאחד משני המפגעים המתאבדים בשגרירות האיראנית, מצטרפת לחשיפת מעורבותם של פלסטינים בפיגועים קודמים נגד מטרות שיעיות בלבנון ובירי רקטות לעבר הדאחיה, בסיס כוחה של חזבאללה. מצב זה מצביע על פרדוקס ביחסי חזבאללה והפלסטינים שכן, מחד גיסא, הארגון השיעי-לבנוני טוען שלחיתו בסוריה נועדה בין השאר להיטיב עם הפלסטינים, בכך שהיא שומרת על המשטר הערבי הנאמן ביותר לאינטרס הפלסטיני ולהתנגדות לישראל. ומאידך גיסא, הפלסטינים מצטרפים במספרים הולכים וגדלים לארגוני ג'יהאד סלפים במחנות הפליטים ופועלים במסגרתם נגד חזבאללה.

זוית נוספת שהפיגוע האחרון האיר היא היווצרותו של מאזן טרור בין המחנה הסוני למחנה השיעי בלבנון. עד לפני כשנה וחצי לא היה גורם בלבנון שהעז לצאת בגלוי נגד חזבאללה ולאיים באלימות נגד התנועה וראשיה. יוצא דופן הוא השיח' אחמד אל-אסיר, מטיף סלפי מצידון, שהעז לאיים על הגורמים השיעים ובכלל אלה על חזבאללה. אולם הוא נגרר לפרובוקציה שהובילה להתקפה של צבא לבנון נגדו ונגד אנשיו בחודש יוני האחרון, שבסיומה מוגר כוחו הצבאי. שני המתאבדים בשגרירות איראן היו מתומכיו, ויתכן כי בפעולתם היה גם מרכיב של נקמה. הגורמים הסלפים המזויינים בלבנון, יצוין, אינם שווי כוחות לחזבאללה בהיקף, ביכולת הלחימה ובציוד, אולם יש בכוחם להוציא לפועל פעולות טרור נגד מטרות המזוהות עם הארגון השיעי, ובכלל אלה גם פעולות נגד אזרחים בדאחיה. הפיגוע האחרון מהווה מרכיב בשמירת מאזן האימה המתואר לעיל.

סוגיית השלכותיה האפשריות של נפילת שלטון אסד בסוריה על לבנון ועל צעדיה של חזבאללה, ירדה באופן זמני מסדר היום לאור התפתחות יחסי הכוחות בשדה הקטל הסורי. יחד עם זאת, תגובותיהם של חלק מראשי חזבאללה לפיגוע בשגרירות האיראנית מחייבים להפנות תשומת לב לצעדיה של חזבאללה בזירה הפנים לבנונית לאור המשבר הפוליטי ואובדן חלק מהקרדיט שהיה לה כתנועת התנגדות לישראל. מזכ"ל התנועה, חסן נצראללה, סגנו, נעים קאסם, והשר מטעמה בממשלת המעבר, נואף מוסווי, הדגישו כל אחד בנפרד את העובדה שבמידה וכוחות הביטחון של לבנון לא יצליחו למנוע פיגועים כגון אלה, לחזבאללה עצמה יש יכולות לעשות זאת. האם יש בכך רמז לשינוי יחסה של התנועה כלפי כוחות הביטחון הלבנוניים בעתיד? ימים יגידו.